

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Rodinná výchova a její problémy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Lenka Pipová

Vypracovala:
Lenka Zemanová

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Rodinná výchova a její problémy zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 26. dubna 2011

.....

Obsah

Úvod

1. Instituce rodiny

- 1.1. Rodina v historii
- 1.2. Současná rodina
- 1.3. Vliv společnosti na funkce rodiny
- 1.4. Dílčí závěr

2. Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti dítěte

- 2.1. Osobnost dítěte, funkce rodiny z hlediska jejích členů
- 2.2. Rodičovské vzory, role matky a otce, sourozenci
- 2.3. Rodina úplná, neúplná, doplněná
- 2.4. Rodina funkční, dysfunkční
- 2.5. Patologické jevy v rodině a jejich vliv na dítě
- 2.6. Citová deprivace dětí, poruchy chování, patologické chování
- 2.7. Dílčí závěr

3. Výchova v rodině z hlediska sociální pedagogiky

- 3.1. Výchovné směry a jejich důsledky
- 3.2. Cíle a možnosti výchovy
- 3.3. Dílčí závěr

4. Úloha státu

- 4.1. Intervence státu, legislativa
- 4.2. Spolupráce institucí
- 4.3. Dílčí závěr

5. Případová studie

- 5.1. Radim - rodina úplná
- 5.2. Monika - rodina doplněná
- 5.3. Martin - rodina neúplná

Závěr

Resumé

Anotace a klíčová slova

Seznam použité literatury

Úvod

Rodina a rodinná výchova je téma blízké každému člověku. Každý patříme minimálně do jedné rodiny, většina dospělých postupně do rodin dvou i více. Každý máme s rodinou a rodinnou výchovou vlastní zkušenosti. Rodina je privátní sféra, ve které jsou metody vědeckého poznání značně omezeny. Většina výzkumů vychází z demografických údajů, statistických dat, dotazníkových šetření a především z klinických poznatků psychologů a praxe sociálních pracovníků. Středem jejich zájmu jsou především rodiny nějakým způsobem narušené a „normální rodina“ je mimo jejich pozornost.

V odborné literatuře, která se problematikou rodiny zabývá je kladen velký důraz na rodinnou výchovu a její význam pro rozvoj osobnosti dítěte. Zároveň jsou hledány důvody, proč dochází k problémovému chování dětí.

Smyslem práce je ukázat, že problémy neexistují jenom v rodinách narušených, ale i v rodinách, které z vnějšího pohledu fungují zcela normálně. Vychází z funkcionalistického pojetí rodiny jako malé sociální skupiny, která funguje jako systém, v němž členové zastávají svoje role a vyznávají společné hodnoty a normy. Tyto se mohou v jednotlivých rodinách výrazně lišit. Tento systém je systém otevřený vůči okolnímu světu, každý člen rodiny je zároveň členem mnoha dalších sociálních skupin (širší rodiny, vrstevnických skupin, profesionálních skupin atd.) a rodina je vystavena působení celé řady společenských institucí / státu, vzdělávacích institucí, církví, masových komunikačních prostředků atd. /. Jednotlivec - dítě, je v rodině vystaven mnoha tlakům a i v takzvaných „normálních rodinách“ může docházet k problémům, které je třeba řešit, v první řadě mobilizací vnitřních sil rodiny.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V teoretické části jsou analyzovány poznatky z literatury uvedené v příloze, týkající se problematiky rodiny a rodinné výchovy. Zároveň jsou doplněny a konfrontovány s poznatky získanými z vlastní praxe empirického pozorování rodinného chování.

Teoretická část je rozdělena do čtyř kapitol

První kapitola se zabývá historií evropské rodiny a současnou rodinou jako základní jednotkou společnosti.

Druhá kapitola ukazuje rodinu jako malou sociální skupinu a zabývá se jednotlivými typy rodin - rodinou úplnou, neúplnou a rodinou doplněnou. Z kvalitativního hlediska potom řeší rodinu funkční a dysfunkční a zmiňuje se o patologických jevech v rodinách.

Třetí kapitola je věnována otázkám výchovy, nejfrekventovanějším stylům výchovy a jejich aplikaci v rodinných podmínkách.

Čtvrtá kapitola se zabývá vztahem státu a rodiny a smyslu sociální práce.

V praktické části jsou prezentovány případové studie z praxe na úseku sociálně právní ochrany dětí.

1. Instituce rodiny

1.1. Rodina v historii

Rodina existuje od počátků vývoje lidské společnosti. I když se její podoba v průběhu dějin mění, vždy zastávala a zastává určité funkce, které nemohou převzít jiné společenské instituce. Rodina představuje malou sociální skupinu, v níž jsou členové spojeni pouty příbuzenskými (rodiče a děti), manželskými či adoptivními.¹ Řada funkcí rodiny se vyvíjí a mění, ale základní biologická reprodukční funkce rodiny zůstává. Předmětem vědeckého zkoumání se rodina stala v 19. století, kdy francouzský sociolog Emil Durkheim² vyslovil pojetí rodiny jako společenské instituce a zavedl pojem manželská rodina.

Tak jako je Bible základem celé evropské kultury, byl i mýtus o stvoření člověka, po staletí základem pro postavení evropské ženy v manželství. Žena byla existenčně závislá na hlavě rodiny, ať to byl muž, otec nebo bratr. Rodina byla ekonomickou jednotkou, církve i společnost požadovaly na manželích celoživotní věrnost a účelem středověkého manželství bylo plození dětí. Vztah k dětem byl zřejmě mnohem laxnější než dnes. Badatelé zabývající se historií rodiny zastávají dva protichůdné názory. Podle prvního středověká a ranně novověká společnost neměla k dítěti téměř žádný vztah, považovala je za bytost nehotovou, dítě nemělo hodnotu samo o sobě, bylo jen zárodečným stavem dospělého. Druhé pojetí předpokládá, že i středověcí rodiče své děti milovali a z jejich úmrtí byli nešťastní.

Osvícenští filosofové oceňovali ženu především jako matku. Vztahem rodiny a dítěte se zabýval Jacques Rousseau, autor slavného románu o výchově „Emil“, kde dokazuje, že výchova musí vycházet z možností dítěte a dítě musí být východiskem úvah v rodině. Ženám však tento rozporuplný filosof vzdělání odepřel³ a nadále platila absolutní poslušnost ženy a dětí vůči muži. Otec rozhodoval o všem, zastupoval rodinu navenek,

---

¹ Pojem příbuzenství může být založen nejen na pokrevním příbuzenství, ale také na právním poměru, který je nahrazuje.

² Emil Durkheim(1858-1917) významný francouzský sociolog, vůdčí osobnost školy soustředěné kolem časopisu „L'Année sociologique“

³ Jean Jacques Rousseau (1712- 1778), francouzský filosof, představitel osvícenství dětí dal

doma vládl přísně, možná i krutě⁴“ Tělesné tresty byly považovány za součást výchovy. Děti se nerozmazlovaly, zato se jim vyprávěly pohádky, zpívalo se s nimi. Od 19. století přibývalo v domácnostech dětských hraček.⁵

Současná nukleární rodina skládající se z rodičů a dětí má kořeny v 19. století, kdy dítě v rodině začíná být středem pozornosti. Role v rodině jsou pevně rozděleny. Muž zajišťuje rodinu ekonomicky a většinou odchází za prací mimo domov. Úlohou ženy je péče o děti a domácnost. Zároveň se předpokládalo, že se postará o staré a nemocné příslušníky širší rodiny. Tento stav, spojený s přetrvávající autoritou otce jako hlavy rodiny, přetrvává v českých zemích až do poloviny 20. století. Přesto, že znamenal závislost ženy na muži, v praxi se toto tradiční rodinné uspořádání (otec živitel a matka v domácnosti), relativně osvědčilo.

Po únorovém převratu se situace zásadně změnila. Původně dobré ideje rovnoprávnosti muže a ženy se změnily a ženy odcházející do zaměstnání musely zastávat nové role spoluživitelek rodin. Snahy, aby část výchovy nejmenších dětí převzal stát a vůbec zásahy státu do výchovy v rodinách přinesly nové problémy. I na venkově začaly převažovat nukleární rodiny. To, že ženy přestaly být ekonomicky závislé na manželovi, uvolnilo zároveň manželské vztahy a průvodním jevem druhé poloviny 20. století a let následujících je stoupající rozvodovost, což přineslo a přináší nárůst neúplných rodin. Paradoxně zatímco matky musely od dětí odejít do práce, prosazuje se po roce 1950 ve vztahu k dětem láska a shovívavost. Dítě má být veselé, radostné, rodiče milující a chápaví.

V šedesátých letech a především v sedmdesátých letech se prosazují ve výchově maximálně liberální postoje, dítě může vše, nesmí se omezovat jeho individualita. Později odborníci svoje postoje korigují. Důraz se klade především na harmonické rodinné prostředí a na potřebu dítěte vážít si rodičů a vidět v nich autority.

---

⁴ Lenderová M., K hříchu i k modlitbě, Mladá fronta, Praha 1999, s.16

⁵ Hrou se děti připravovaly na své budoucí poslání, proto se výrazně lišily hračky chlapecké a dívčí.

1.2. Současná rodina

Společenské změny po roce 1989, nové možnosti osobnostního a profesionálního uplatnění, svoboda a celková demokratizace života zasahující každého jedince, přinesly změny do života českých rodin. Pokračujícím trendem po roce 1989 je stoupající rozvodovost⁶, ale i existence rodin fungujících formálně bezchybně, ale neposkytující dětem dostatečné emoční zázemí. Zároveň demokratizace našeho života umožnila možnost různorodé hodnotové orientace rodin. Členové rodiny mají řadu zájmů mimo rodinu. Ukazuje se, že schopnost rodiny vychovávat děti souvisí s tím, jak je začleněna do sociální sítě. Sociální síť tvoří vedle pokrevních příbuzných ze širší rodiny (prarodiče, sourozenci, strýcové, tety) i přátelé, známí, učitelé či pracovníci sociálních institucí, s nimiž každá rodina přichází do styku. Zejména v krizových situacích se ukazuje funkčnost sociální sítě.

Specifikou současnosti je, že neúplné rodiny vznikají i záměrně. Žena si přeje dítě, ale nikoli manžela či partnera. Diskutovaným problémem je rodina tvořená homosexuálními partnery či partnerkami.

Přesto však převažujícím modelem rodiny zůstává nukleární rodina tvořená rodiči a dětmi, i když v části rodin nejsou otec a matka spojeni zákonitým manželstvím. Z hlediska výchovy dítěte je podstatné, jak dokáže rodina plnit své sociální funkce. Současnou rodinu, žijící většinou v jedné domácnosti, tvoří pouze rodiče a děti, v mnoha případech jeden rodič a jedno či více dětí. Širší rodina, která byla častou formou soužití ještě v první polovině 20. století je dnes výjimkou. Zároveň se změnila role ženy v rodině. Většina žen je zaměstnána a není na manželovi existenčně závislá. Demokratizace vztahů uvnitř rodiny, kdy muž ztratil postavení toho, kdo rodinu zajišťuje existenčně a žena zajišťuje chod domácnosti, způsobila problémy nové, jejichž řešení je požadováno na společnosti - péče o děti předškolního věku, péče o staré rodiče, péče o chronicky nemocné.

---

⁶ Krátce po pádu komunistického režimu stoupla sňatečnost a mírně se snížila rozvodovost. Nyní pokračuje původní trend, klesá sňatečnost, stoupá rozvodovost.

1.3. Vliv společnosti na funkce rodiny

Funkce rodiny se s vývojem společnosti měnily. Přesto však se většinou demografové, sociologové, sociální psychologové a další, včetně politiků, shodují v jednom „Rodina je základ státu“.⁷ Rodina je základní a nejdůležitější jednotkou společnosti a na její prosperitě závisí sociální, ekonomická a kulturní úroveň společnosti. Rodina byla vždy objektem institucionalizačních snah a opatření a nese silné rysy formalismu. Rodina podléhá legislativním normám. Do rozsáhlé části rodinného života a rodinné výchovy zasahuje stát a další instituce veřejné i soukromé. Zmíněny jsou proto některé společenské faktory, významně zasahující do života rodin, ať pozitivně či negativně, přičemž výběr zdaleka není vyčerpávající.

Vzdělávací a výchovné instituce

„Kdo prospívá ve vědění a ztrácí na mravech, víc ztrácí, než získává“⁸

I po staletích jsou slova Jana Ámose Komenského podnětná a aktuální. Cílem vzdělání a výchovy musí být nejen, aby žák či student osvojil soustavu vědomostí, dovedností a návyků, ale aby si osvojil i určitou soustavu hodnot, která tvoří morálku dané společnosti. Při úvahách o rodinné výchově je východiskem vztah rodiny a školy.

Je záležitostí pedagogiky jako vědy o výchově, aby stanovila funkce školy při výchově osobnosti a praktické metody, jak spojovat rodinnou a školní výchovu. Sociální pedagogika uvádí tyto funkce školy: socializační, výchovnou, pečovatelskou, poradenskou, rekreační, profesionalizační a selektivní.⁹ Souběžně tyto funkce plní rodina a pro zdravý vývoj osobnosti je nezbytné, aby se obě instituce respektovaly a doplňovaly.

---

⁷ Názory chápající stát či společnost jako souhrn samostatných individuí jsou méně frekvencované

⁸ Komenský J.A., Velká didaktika, Vybrané spisy J.A.Komenského, sv. I. Praha, 1958

⁹ Kraus B., Základy sociální pedagogiky, Portál s.r.o., Praha 2008, s.102-104

Veřejné mínění.

Veřejné mínění působí na přesvědčení člověka a tím na jeho chování a jednání. Veřejné mínění vzniká neformálním šířením prostřednictvím společenských skupin a nemusí být a není vždy totožné s názory a postoji šířenými masovými komunikačními prostředky. Jedním z cílů rodinné výchovy je, aby ve veřejném mínění převažovaly názory pozitivně hodnotící manželství a rodinu, aby rodina byla všeobecně uznávanou hodnotou. Příklady VIP osobností, včetně politiků, mohou veřejné mínění značně ovlivnit. I častá orientace na úspěch vyjádřený materiálním zajištěním, nepřispívá k dobré atmosféře ve společnosti. Často vede k tomu, že rodiče za profesní úspěch platí ztrátou bližších kontaktů s dětmi a vůbec se nemusí jednat o rodinu v jiných směrech narušenou. Problém člověka je problém hodnot, problém výchovy člověka je problém výchovy k hodnotám.¹⁰ Ideálem je, aby hodnoty dobra, pravdy, spravedlnosti, krásy, svobody, popřípadě víry, byly všeobecně uznávanými hodnotami ve společnosti.¹¹

Masové komunikační prostředky

Masové komunikační prostředky (rozhlas, televize, tisk, internet) se rozhodující měrou podílejí na utváření veřejného mínění. Každodenně vstupují do života rodin a výrazně ovlivňují trávení volného času. Kromě informací a zábavy přinášejí i četná rizika. Nehledě na to, že hodiny strávené u internetu neprospívají fyzickému zdraví dětí, je nebezpečí v tom, že děti virtuální svět vnímají jako skutečnost. Zdánlivě nevinné reklamy, zaměřené často právě na děti a mládež, rovněž negativně ovlivňují výchovu dětí. Dítě požaduje na rodičích značkovou věc, protože ji vidělo v televizi a protože ji mají spolužáci (např. před pár lety kult panenek Barbie).

Vrstevnické skupiny

Vrstevnické skupiny mají pro formování osobnosti dítěte, zejména adolescenta, velký význam, jak pozitivní tak negativní. Často se stávají referenčními sociálními skupinami, s nimiž se dítě identifikuje nebo chtělo identifikovat a přebírá jejich normy chování, postoje, hodnoty. Ve vrstevnických skupinách konfrontuje jedinec názory, které si přináší z rodiny, školy, či jiné neformální skupiny, (například sportovního oddílu)

---

¹⁰ Stanislava Kučerová“ Člověk, hodnoty, výchova, Mana Con Prešov, 1996

¹¹ Problematikou hodnot se od dob Kantových zabývá filosofie, ilustračně uvádím obecně uznávané sociální hodnoty

a názory členů skupiny. V krajním případě může být vrstevnickou skupinou i dětský gang. Na druhé straně ve vrstevnických skupinách (dětských partách), se dítě učí toleranci, respektování jiných názorů, nezávislosti na dospělých. Znaky vrstevnických skupin mají i různá hnutí vznikající na základech společné ideologie - ekologická hnutí, extrémistická hnutí, i příslušníci náboženských sekt, které mohou ovlivnit mládež spíše v negativním smyslu.

Církve

Především křesťanské církve kladou důraz na křesťanské hodnoty, k nimž právě manželství a rodina patří. Církev mohou být v dnešní době nositeli a šířiteli morálních hodnot. V rámci své činnosti může církev provádět účinnou výchovu k rodičovství. Církev se podílí na práci s mládeží, včetně provozování církevních škol a činnosti charitativní a sociální.

1.4. Dílčí závěr

Manželská rodina je nezastupitelná instituce, jak pro jedince, tak pro společnost. Určující pro podobu evropské rodiny je evropská kultura založená na křesťansko-židovské tradici. Rodina prošla dějinným vývojem a ustálila se na nynější podobě dvougenerační - nukleární rodiny (rodiče a děti), v níž došlo k demokratizaci vztahů, jak mezi manžely, tak mezi rodiči a dětmi. Je v zájmu státu podporovat zdravou funkční rodinu, ale i dobré mezigenerační vztahy v rámci širší rodiny. Kromě státu je rodina ovlivňována řadou společenských institucí a skupin, jejichž vliv může být pozitivní i negativní. Funkční rodina by měla působit jako katalyzátor těchto vlivů.

2. Vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti dítěte

2.1. Osobnost dítěte, funkce rodiny z hlediska jejích členů

Psychologie označuje osobnost jako celek psychosomatických a psychosociálních vlastností člověka. Každý člověk je jedinečnou osobností, je víc než biologickým organismem, je nositelem svého jáství, které se v prožívání jeví jako vědomí „já“ a v chování jako vůle. S tímto vědomím se dítě nerodí, uvědomuje si ho až v době mezi druhým a třetím rokem. To je jeden z důvodů, proč nejlepším řešením pro dítě do tří let je péče matky (či milující osoby fungující jako matka náhradní). Přirozeným prostředím, kde začíná pro člověka proces socializace, je rodina. Dítě se nenarodí se schopností mluvit, řeč není vrozena, musí se jí naučit, stejně tak jako mnoho dalších schopností a dovedností. Na svět si přináší genetický základ, který určuje jeho inteligenci, temperament, stav nervového systému i odolnost vůči nepříznivým situacím. V dějinách psychologie i pedagogiky se setkáváme s nespočetnými teoriemi o struktuře a formování osobnosti, které souvisí s teoriemi o možnostech výchovy. Zjednodušeně řečeno, část osobnosti je dána geneticky, část je výsledkem procesu socializace, jejíž součástí je výchova. Její možnosti nejsou neomezené, ale jsou značné. „Od přírody má dítě cenné dary, tělesné a duševní síly, smyslové a pohybové vlohy. Ale pro kulturní lidský život jsou tyto dary spíše možnostmi, šancemi, předpoklady. Záleží na rozmanitých vlivech společenských, na rodině, dětských kamarádech, škole, obci a jiných. Na vzorech, se kterými se dítě identifikuje, zda, jakým směrem a v jaké míře se rozvinou.“¹² Dětství je období v lidském životě, kdy člověk většinou nerozhoduje sám o sobě. Má takové dětství, v jaké rodině a v jakém prostředí se odehrává. Šťastné dětství je pro další rozvoj osobnosti velkým přínosem a předpokladem úspěšného startu do dalšího života.

Rodina uspokojuje u všech svých členů potřeby biologické, psychologické i sociální a ekonomické. Významná je její funkce domestikační, poskytuje svým členům pocit domova, jistoty a bezpečí. Jednou z nejvýznamnějších funkcí rodiny je funkce emocionální, uspokojení lidské potřeby milovat a být milován.

---

¹² Kučerová S., Člověk, hodnoty, výchova, Mana Noc Prešov, 1996, s.8

Co se týče dětí, definovali psychologové (Langmeier, Matějček, 1974) pět základních psychologických potřeb dítěte

1. Potřeba náležitého přívodu podnětů (stimulace), v náležitém množství, kvalitě a proměnlivosti.
2. Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech, tj. potřeba smysluplného světa.
3. Potřeba životní jistoty, jež se uskutečňuje především v základních citových a sociálních vztazích.
4. Potřeba pozitivní identity, tj. vědomí vlastního „já“ a vlastní společenské hodnoty.
5. Potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy.¹³

Aby rodiče tyto potřeby uspokojovali, musí své dítě milovat a dítě musí cítit, že je milováno. Pozitivní vtaah k dítěti, láska a porozumění jsou hlavními předpoklady dobrého fungování rodiny a jedním z nejdůležitějších činitelů při utváření osobnosti dítěte.

2.2. Role otce a matky, sourozenci

Rodina představuje malou sociální skupinu, jejíž členové zastávají určité role. Rozhodujícím pro fungování rodiny je, aby jednotliví členové rodinné sociální struktury plnili očekávání ostatních. Nutno vzít v úvahu, že hlavní rozdíl mezi muži a ženami nejsou role společenské a sociální, ale biologické.

Role otce

Přestože hovoříme o tom, že vztahy mezi manželi a mezi rodiči a dětmi se zdemokratizovaly, v části rodin nadále převládá mírně dominantní pozice otce. Muž většinou zastává významnější profesní pozici než žena, jeho výdělek je větší a poskytuje rodině materiální zázemí. Malé dítě v otci vidí nezměrnou autoritu – otec všechno umí, všechno zná, ochrání děti i matku před každým nebezpečím. Teprve v pozdějším

---

¹³ Matějček., Dytrych Z., Nevlastní rodiče a nevlastní děti, Grada Publishing,s.r.o. 1999, s.196-197

školním věku dítě od takového chápání otce ustupuje. Přesto dobrý otec, je pro dítě vzorem na celý život.

Role matky

Matka je nejdůležitější bytostí v životě dítěte do tří let a i nadále je její role nezastupitelná. V dobře fungujících rodinách je organizátorem rodinného života, společného stolování, ukládání dětí k spánku, společného trávení volného času i rodinných zvyklostí (oslav svátků, narozenin apod.). Matka je ta chápavější, milující, odpouštějící. Láska matky je bezpodmínečná, miluje dítě za každých okolností, i když udělá něco špatného. V praxi se osvědčilo, když otec je ten přísnější, kladoucí na dítě větší nároky a matka ta hodnější. Oba rodiče si toto rozdělení rolí uvědomují a vlastně „hrají“.

Sourozenci

Pro postavení dítěte v rodině je významné nejen kolik má sourozenců, ale také v jakém pořadí se narodilo. Jiné je postavení jedináčka a jiné dítěte z vícečetné rodiny. Narození sourozence znamená pro dítě konkurenci a může i protestovat proti změně svého postavení. Je na rodičích, aby prvorozeného potomka vhodně motivovali k přijetí sourozence. Ještě složitější je situace v případě nutnosti přijetí nevlastních sourozenců.

2.3. Rodina úplná, neúplná, doplněná

Když hovoříme o rodině, představujeme si většinou rodinu s oběma rodiči a dětmi. Je nutné si však uvědomit, že značné procento rodin je jiných. Rodiny svobodných žen, rodiny rozvedených rodičů, rodiny vzniklé na základě druhého manželství, v nichž žijí děti z předchozích vztahů jednoho či obou partnerů. Někdy přibudou i děti nové. Samostatnou kategorii představují rodiny s osvojenými dětmi. Je zřejmé, že každá takováto rodina má jinou strukturu, jiné potřeby a řeší jiné problémy.

Rodina úplná

Pro potřeby této studie hovoříme o úplné rodině jako o rodině tvořené rodiči a vlastními dětmi. Významným faktorem pro budoucí osud a fungování rodiny je okolnost, proč lidé vstupovali do manželství a zda splnilo jejich očekávání. Většinou se jedná o manželství první, do něhož lidé vstupují s očekáváním, že bude trvalé a je uzavíráno většinou z lásky. Situace se mění po narození dětí. Děti jako takové mají vliv na manželskou spokojenost: snižují manželskou interakci, komplikují dělbu práce v rodině, zvyšují nervozitu a napětí, snižují manželskou spokojenost atd.¹⁴ Před rokem 1989 vstupovali do prvních manželství většinou velmi mladí lidé, často z důvodu těhotenství partnerky. V současné době vstupují do manželství lidé starší, ve věku mezi 25 – 30 lety. Jsou zralejší sociálně a měli by být více připraveni plnit roli partnera a rodiče a vytvořit pro dítě odpovídající sociální a emocionální zázemí. Skutečností je, že úplná rodina nemusí být v každém případě rodinou funkční i když má pro to největší předpoklady. Krajním případem je rodina žijící pohromadě, ale neplnící základní funkce.

Rodina neúplná

Neúplnou rodinou je rodina tvořená jedním rodičem a dítětem nebo dětmi. Řadíme sem jak rodiny svobodných matek, tak rodiny, kde jeden z rodičů po rozvodu rodiny odešel či zemřel. Převažujícím typem neúplné rodiny je rodina matky s jedním dítětem nebo více dětmi.¹⁵ Po formálním ukončení manželství nastává zátěžová situace, kdy rodiče musí řešit skutečnosti týkající se dětí /svěření do výchovy, úprava styku, finanční otázky/. Je téměř pravidlem, že neúplné rodiny mají nižší životní úroveň než rodiny úplné. Dítě miluje oba rodiče a jak předškolní tak školní dítě má silnou potřebu identifikace s oběma rodiči. „Být silný, schopný, obratný jako je otec, a něžný milující, jako je matka.“¹⁶ Podle poznatků psychologů je třeba usilovat, aby dítě obraz druhého rodiče chápalo pozitivně. U školních dětí jsou po rozvodu pozorovány poruchy a změny chování. Často zhoršením prospěchu ve škole, úzkostnými náladami, uzavíráním se do sebe. Kliničtí psychologové se shodují na tom, „že aniž by to bylo zřetelně vidět, jsou děti zraňovány rozpadem rodiny a důsledky toho se projevují často až v pubertálním a postpubertálním období a ovlivňují výrazně vztah k ženské a mužské

¹⁴ Matějček Z., Dytrich Z., Nevlastní rodiče a nevlastní děti, Grada Publishing, s.r.o, 1999, s.10.

¹⁵ 90% dětí je po rozvodu svěřeno do péči matek

¹⁶ Matějček Z., Dytrich Z., Nevlastní rodiče a nevlastní děti, Grada Publishing, s.r.o, 1999, s.38

autoritě a koneckonců i vztah k budoucímu manželskému partnerovi.¹⁷ „Není náhodou, že velmi mladé dvojice, které se brzy po sňatku rozvádějí, zažily během svého dětství většinou bouřlivý rozvod rodičů“.¹⁸ Je zřejmé, že rozvodů nebude výrazně ubývat. Lze však dosáhnout, aby se na výchově dítěte i po rozvodu podíleli oba rodiče. Výrazně také roste počet svobodných matek, které touží po dítěti, nikoli po partnerovi. Je otázkou, zda děti vyrůstající bez poznání mužské role nebudou mít později potíže s jejím přijetím. Pokud má dítě mužský vzor v někom širší rodiny – strýci dědečkovi, nebo i kamarádovi, může i neúplná rodina fungovat dobře.

Rodina doplněná

Velká část mužů a žen není odrazena neúspěchem prvního manželství a zakládají rodiny nové. I nově rekonstruovaná rodina může dobře fungovat. Problémem nového manželství však často bývá vztah k vlastním, nevlastním a společným dětem. Vysoká rozvodovost druhých manželství je často přisuzována právě neurovnaným vztahům k nevlastním dětem. Veřejné mínění daleko přísněji posuzuje jednání „nevlastních rodičů“ než rodičů vlastních. Pokud se „nový rodič“ dokáže identifikovat se svou rolí, přijme dítě nového partnera většinou bez problémů.

2.4. Rodina funkční a disfunkční

Metodologické problémy spojené s tím, že rodina je privátní sféra způsobují, že empirických výzkumů života funkčních rodin založených na přímém pozorování a zahrnujících delší časové období je velmi málo a výsledky dotazníkových šetření mohou být zkreslující. Pojem funkční rodina je položen jako opak rodiny disfunkční, to je rodiny trpící nějakou poruchou. Pojem funkční rodina je výstižnější než pojmy normální rodina, harmonická rodina, zdravá rodina a neklinická rodina.¹⁹

---

¹⁷ Matějček., Dytrich Z., Děti, rodina a stres, Psychiatrické centrum Praha, 1994, s.134

¹⁸ Matějček Z., Dytrich Z., Nevlastní rodiče a nevlastní děti, GRADA Publishing, 199 s.40

¹⁹ 19 Matoušek O., Rodina jako instituce a vztahová síť, Sociologické nakladatelství, Praha 1993, s.117-119

Funkční rodina

Funkční rodina plní dobře hlavní funkce rodiny, tj. výchovu dětí a uspokojování potřeb členů rodiny. Mezi rodiči je pevná koalice, kterou nemůžou ohrozit žádné vnější vlivy. Role jsou jasně rozděleny a všichni je respektují, V rodině vládne pozitivní atmosféra, je jasně stanovena hierarchie odpovědnosti. Respektuje se jedinečnost jednotlivců, každý mluví sám za sebe. Komunikace je živá, aktivní, nechybí v ní humor. Hodnotově vychází většinou z rodinných tradic jednoho z manželů, s nimiž se druhý ztotožňuje nebo je respektuje. Funkční rodina potom zvládá provoz domácnosti, o podstatných záležitostech rozhodují rodiče, ale vyslechnou i názor dětí. Možná kritéria pro určení funkční rodiny použitelná pro kvalitativní popis vztahů mezi rodiči a dětmi, který uvádí Oldřich Matoušek jako závěry Riskonova výzkumu:

- Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání.
- Děti nemusí nutně rebelovat, aby v rodině dosáhly autonomie.
- Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítěte nesouhlasí.
- Rodiče se mohou zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství.
- Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela jasná.
- Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování.
- Pokud se rodiče v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují.
- Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají meze vzdorování.
- Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.
- Rodiče vyjadřují ambivalentní postoj k postupující nezávislosti svých dětí²⁰

---

²⁰ Matoušek O., Rodina jako instituce a vztahová síť, Sociologické nakladatelství, Praha 1993, , s.20

V uvedeném výzkumu je funkčnost rodiny hodnocena pouze ve vztahu rodiče dítěti a funkčnost rodiny nevyžaduje spokojenost rodičů v manželství.

Oldřich Matoušek uvádí rozlišení amerického psychologa Beavere, který funkční rodiny ještě dělí na adekvátní rodiny a rodiny optimální.

V adekvátní rodině je muž je profesionálně silně angažován, poskytuje rodině materiální zázemí, má více společenských kontaktů a zájmů mimo rodinu než žena. Žena se věnuje domácnosti a dětem a cítí se být přetížena, manželství plně neuspokojuje její potřeby (emociální, sexuální), ale chod rodiny to neovlivňuje. Muž je v manželství sexuálně spokojen.

V optimální rodině jsou vztahy mezi manžely rovnoprávné, oba se podílejí jak na chodu domácnosti, tak na péči a výchově dětí. Pojetí mužské a ženské role je pružné, rodiče se mohou zastoupit. Domácí práce dělají společně, mají společné zájmy. Žena je v manželství spokojená, sexuální život manželů je dobrý a každý má i vlastní zájmy mimo rodinu.

- Rodinám obou typů záleží na prospěchu dětí a jejich zájmy jsou prioritou.
- Rodiče mají pro dítě pochopení i v případě nezdaru či krizových situacích.
- Společným znakem je i odpovědnost za členy širší rodiny.

Rodina disfunkční

V disfunkčních rodinách jsou narušeny sociální a emocionální vztahy a vládne atmosféra očekávání nepříjemného. Potřeby a přání členů rodiny nejsou respektovány či jsou odmítány. Typickým znakem je boj o dominanci mezi rodiči. To způsobuje nejasné rozdělení rolí a nejasné vymezení odpovědnosti členů rodiny. Vznikají mezigenerační rodinné koalice. I fungování domácnosti může být problémem. V komunikaci disfunkčních rodin je mnoho nejasného, převažují stereotypy, chybí humor. Rodina nezaregistruje stav psychické nouze některého člena.

Polarizované rozdělení rodin neodpovídá životní praxi a pro praktické posouzení stavu funkčnosti rodin se používá podrobnější rozlišení do čtyř kategorií (podle J. Synovského). Rodiny funkční, problémové, dysfunkční a funkční. Problematika rodin dysfunkčních a funkčních je natolik závažná a rozsáhlá, že by vyžadovala samostatnou práci. Uvedeny jsou proto pouze nejzávažnější patologické jevy ohrožující rodinu.

2.5. Patologické jevy v rodině a jejich vliv na dítě

Týrání dětí - syndrom CAN

Za týrané děti jsou dnes považovány nejen děti týrané fyzicky, ale i děti pohlavně zneužívané a zanedbávané. Případy, které proběhly sdělovacími prostředky v době zcela nedávné, svědčí o tom, že tento problém není v naší společnosti vůbec zanedbatelný.

Hmotná nouze rodiny, nezaměstnanost rodičů

Smutným faktem dnešní doby je skutečnost, že část rodin je ohrožena hmotnou nouzí, nebo žije v materiálně tíživých podmínkách. Dítě z takové rodiny se cítí mezi svými vrstevníky nejisté, nemá představy o své budoucnosti a může to vést až k asociálnímu chování, k útěkům z domova a drobným krádežím.

Alkoholismus, užívání drog, chorobné hráčství

Všechny typy závislostí jsou pro fungování rodiny mimořádně nebezpečné, tím, že ohrožují materiální zajištění rodiny a fungování domácnosti. Často jsou důvodem násilí v rodině, ať psychického či fyzického. U dětí navíc hrozí nebezpečí nápodoby rodičů.

Násilí v rodině

V patologických případech projevuje muž svoji dominanci vůči ženě jejím týráním fyzickým, v častějších případech psychickým. Muž ženu před dětmi uráží a ponižuje a děti s matkou často vytvoří koalici proti otci.

Depresivní onemocnění matky, lhostejnost vůči dětem

Hlavní potřebou dítěte je potřeba jistoty, vědomí, že je milováno a že má někoho, koho může milovat. Pokud dítě toto postrádá, prožívá dítě pocity nejistoty a ohrožení, které se může projevovat neurotickými poruchami mnoha podob. Pokud je matka lhostejná k potřebám dítěte, může se jednat o narušenou osobnost, ale také o její endogenní onemocnění.

Bouřlivě probíhající rozvod a nevyřešená situace po rozvodu

Každý rozvod je pro dítě stresující záležitostí a řada psychologů jej řadí mezi patologické jevy. Rozvod se stává patologickým jevem pouze v případě, že se rodiče nedokáží dohodnout na otázkách týkajících se dítěte a že i po rozvodu dochází mezi nimi k dalším konfliktům. I když psychologové upozorňují na změny chování, zhoršení školního prospěchu apod., rozumným chování rodičů je lze eliminovat.

2.6. Citová deprivace dětí, poruchy chování, patologické chování

Citová deprivace je definovaná tak, že dítě nemá uspokojeny základní psychologické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu (Langmaier, Matějček 1963). Může způsobit závažné poruchy osobnosti, kterými může být jedinec poznamenán po celý život. Citová deprivace se projevuje různě v závislosti na věku dítěte. U malých dětí je typický opožděný celkový vývoj a především opožděný vývoj komunikačních schopností, ač dítě má stupeň inteligence v normě.

Ve školním věku mohou mít citově deprivované děti horší prospěch, než odpovídá jejich schopnostem. U těchto dětí se často vyskytují neurotické potíže, problémy se začleněním do kolektivu, úzkostnost, ale i agresivita.

V pozdějším věku trvají potíže v sociálních vztazích, dítě tíhne ke skupinám vrstevníků, ve kterých hledá citové zázemí, které postrádá nebo postrádalo v rodině. V tomto období se může být citová deprivace i příčinou experimentů s alkoholem či drogami, které bývají pozadím případné trestné činnosti.

Podle poznatků psychologů mohou mít tyto děti problémy i v dospělosti zejména v oblasti sociálních vztahů.

2.7. Dílčí závěr:

Rodina je nejvýznamnější prostředí pro socializaci a rozvoj osobnosti dítěte. V ní si dítě uvědomuje své „já“, naučí se mluvit a mnoha jiným schopnostem a dovednostem. Ideálním prostředím pro dítě je úplná rodina, v níž jsou role otce a matky jasně vymezeny. Přesto i rodiny neúplné či doplněné mohou dobře fungovat a naopak úplné rodiny mohou být dysfunkční až afunkční. V případě patologických jevů v rodinách je důležité včas přijmout příslušná opatření /formou státních intervencí prostřednictvím zdravotních a sociálních služeb/.

3. Výchova v rodině z hlediska sociální pedagogiky

3.1. Výchova jako sociální jev

Setkáváme se různými definicemi pojmu výchova. Výchovu lze chápat v širším smyslu jako součást procesu socializace, v níž si má jednotlivec osvojit určitou soustavu vědomostí, dovedností a návyků k prospěchu společnosti jako celku a k uspokojování osobních potřeb, zálib a zájmů jednotlivců. V užším smyslu potom chápeme výchovu jako výchovu mravní, v níž si má jedinec osvojit mravní principy a hodnoty tvořící morálku dané společnosti.

Po formální stránce probíhá výchova jednak spontánně působením prostředí, ve kterém člověk žije, jednak si toto prostředí vytváří mechanismy, kterými na člověka působí záměrně. Výchova je tedy jev společenský a záměrné působení na člověka je předmětem pedagogiky a sociální pedagogiky. Výchova existuje vždy v historické podobě a vychází z dobových potřeb společnosti. Otázkou výchovy se kromě pedagogiky a sociální pedagogiky zabývají další vědní disciplíny, především psychologie a sociologie. Právě mezioborový přístup je pro řešení problémů výchovy nezbytný. Podmínky výchovy jsou sociální, biologické a psychologické. V pedagogické literatuře se setkáváme s dělením výchovy na výchovu rozumovou, polytechnickou, pracovní, estetickou a tělesnou a mravní.

Rodina je primárním prostředím, kde probíhá proces socializace člověka. Dítě se rodí do určitého kulturního prostředí a postupně přebírá jeho hodnoty a společenské standardy. V tomto názoru se dnes již odborníci shodují: „Prostředí, do kterého se rodíme, ve kterém vyrůstáme a žijeme, v nás zanechává zřetelné stopy a v nějaké míře nás poznamenává a ovlivňuje“²¹. Sociolog A. I. Bláha²² pro toto zavedl pojem „sociální dědičnost“. Ve svých úvahách předstihl mnohé sociology, když připustil, že špatné prostředí může na člověka působit pozitivně a naopak.

---

²¹ Kraus Blahoslav, Základy sociální pedagogiky, Portál s.r.o., Praha 2008, s.73

²² Bláha A.I., významný sociolog z období 1. republiky

„Je mnoho jedinců, kteří se narodili a vyrostli v chalupách v lese, ve strádáních a nesnázích všeho druhu, a přesto vynikli. Říkáme, že pronikli přes tyto nepříznivé poměry, jimž děkují za svou silnou konstituci, bystrou inteligenci, zdravý úsudek, solidní morálku a rozvoj nejlepších vlastností. Je ovšem možné, že pro jiné jedince by tyto podmínky byly příliš tvrdé a výsledek by byl nepříznivý (Bláha, 1927, s.195).²³ Z toho vyplývá, že rodina jako primární prostředí přenáší na člověka kromě genetických dispozic způsoby a modely chování dané rodiny. Vliv prostředí se projevuje různě.

Materiální prostředí

Patří sem: úroveň a kvalita bydlení / např. zda dítě má vlastní pokoj/, vybavenost domácnosti zejména technickými prostředky /internet/, zaměstnání rodičů, finanční zajištění rodiny. Významným faktorem je i otázka zda rodina bydlí v rodinném domě či v domě bytovém, ve velkoměstě, v malém městě nebo na venkově.

Psychosociální prostředí

Sem řadíme: inteligenční úroveň, vzdělání a hodnotovou orientaci rodičů. Životní styl rodiny (otevřené či uzavřené soužití, trávení volného času, stravovací návyky, emocionální atmosféra v rodině).

Dnešní rodina žije často v určité izolovanosti, snižuje se frekvence styků s širší rodinou. Neudržují se sousedské vztahy, rodiny mají méně přátel. Snižuje se čas, který členové rodiny tráví pohromadě a zmenšuje se komunikace uvnitř rodiny, jednotliví členové rodiny si vytváří „vlastní život“. Rodiče jsou značně pracovně zaneprázdnění a vytížení. Mnoho manželství je dvoukariérových, čímž se změnilo tradiční rozdělení rolí v rodině a vznikly problémy se zajišťováním běžného chodu domácnosti.

Globální prostředí

Právě vlivem rozšíření a všeobecné dostupnosti internetu se globální prostředí stalo součástí prostředí rodinného. Zabývá se tím Blahoslav Kraus a oproti optimistickým vizím některých sociologů a pedagogů, zaznamenává jeho závažné negativní znaky, například uniformitu výrobků a spotřeby, demoralizační vliv multimedialních

---

²³ Kraus Blahoslav, Základy sociální pedagogiky s. 74

komunikačních prostředků, vysoké nároky na výkon, oslabení významu rodiny pro život jedince, preferování ekonomických zájmů nad sociálními zásadami a další.

Zatímco rodin pro dítě podnětově chudých ubývá, stává se problémem přesytenost podněty (internetem se děti seznamují již v předškolním věku).

Je skutečností, že vedle osobnostních faktorů je rodinné prostředí významným faktorem formování osobnosti. Výchova v rodině probíhá především nepřímo, dítě je vychováváno tím, že sdílí život rodiny, ale také záměrně, za účelem vyvolat určité jednání dítěte. Rodinné prostředí může dítě podpořit nebo být překážkou v jeho dalším rozvoji, může dítě přímo formovat, nebo motivovat a mít signální funkci pro určité jednání.

V současné době posílil význam rodiny jako privátního prostoru, který je opakem prostoru veřejného. Rodina je jediným prostorem, kam se její členové, zejména děti, mohou uchýlit v případě neúspěchu, osobních krizí, Pomineme-li biologicko-reprodukční funkci, je právě emocionální funkce rodiny nezastupitelná. Rodina dává svým členům citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Vzhledem k tomu, že na dítě působí mnoho dalších společenských vlivů mimo rámec rodiny a globální působení proniklo přímo do rodinného života, nabízí se hypotéza určité pedagogizace rodinné výchovy, která by orientovala dítě a nastavila mu určitý systém hodnot a stereotypů žádoucího chování.

3.2. Styly ve výchově

Styl výchovy podléhá historickým proměnám, stejně jako podoba a funkce rodiny. Odborné publikace uvádí různé názvy podobných výchovných stylů a různí se i v jejich hodnocení. Stručná charakteristika vychází jak z odborné literatury, tak z vlastního empirického pozorování.

Autoritativní výchova

Nejstarší a v historii nejdéle uplatňovaný výchovný styl. Děti musely bezpodmínečně poslouchat rodiče, zejména otce. Nechyběly ani tělesné tresty. Rodiče byli pro děti nejvyšší autoritou a děti přejímaly jejich systém hodnot. V rodině platil systém zákazů,

příkazů a rituálů, který přecházel z generace na generaci. Matka byla podřízena otci, který rozhodoval o všech zásadních otázkách týkajících se budoucnosti dětí, ale také jim zajišťoval materiální zabezpečení.

Tento styl výchovy najdeme i dnes v modifikované podobě v rodinách, kde otec zastává dominantní roli v rodině a rozhoduje o její materiální úrovni, nebo je mimořádnou osobností s vysokým společenským kreditem.

Dítě je odměňováno a milováno pokud splňuje očekávání rodičů. V případě nezdaru není zavrženo, ale citový vztah k němu bývá navenek chladnější. Zároveň rodiny vyznávající autoritativní styl výchovy tíhnou k určité izolaci rodiny vzhledem k okolí.

Kladem autoritativního přístupu ve výchově je, že dítě má jasné hranice dovoleného a nedovoleného chování, jasný systém hodnot vyznávaných rodinou a vědomí případného trestu za porušení rodinných pravidel. Může se však stát, že v určitém věkovém období se dítě postaví do opozice, což může mít za následek určité patologickým jednáním.

Liberální výchova

V šedesátých letech se pod vlivem psychoanalýzy rozšířil názor o deformujícím účinku jakéhokoli omezování na rozvoj lidské osobnosti. Rodina vytváří systém, v němž jsou si rodiče a děti rovni. Děti mohou vše, neexistují žádná pravidla, která by je omezovala. Rodina často nemá jasnou hodnotovou orientaci. Požadavky na děti bývají malé a jejich dodržování není kontrolováno. Děti dělají jen to, k čemu jsou samy motivovány.

Takto pojatá liberální výchova funguje tam, kde je v rodině vysoká identita, vysoký pocit sounáležitost. Pokud jsou tyto vazby uvolněné, dítě si relativně brzy hledá nové sociální vztahy mimo rodinu.

Rozmazlující výchova

Poněkud nepřesný pojem, označující výchovu vedoucí k nezdravé závislosti dítěte na rodičích. Často je provozována v rodinách osamělých starších matek a rodinách, kde se otec, většinou z důvodu nepřítomnosti, na výchově příliš nepodílí. Dítě je podrobováno stálé kontrole, má málo kontaktů s vrstevníky.

Výsledkem takovéto výchovy může být úzkostný, submisivní jedinec, mající problémy v navazování sociálních kontaktů včetně partnerských.

Perfekcionistačká výchova

Dítě je ukázkou sociálního statutu rodiny a vyžaduje se na něm, aby bylo dokonalé ve všech směrech. Vedle vynikajícího školního prospěchu, musí být úspěšné v mimoškolní činnosti - sportu, hře na hudební nástroj. Tak jak jsou různé osobnosti dětí, tak jsou různé reakce dětí na tento styl výchovy. Některé děti tuto tato pravidla přijmou, jiné děti se vzepřou a jejich revolta může dosáhnout až patologické podoby. U některých dětí může touha rodičů po perfekcionalismu vyvolat úzkostné stavy a deprese.

Demokratická výchova

Demokratická výchova, někdy se používá pojem sociálně integrační výchova, předpokládá rodinu jako dobře fungující systém, v němž jsou role jednotlivých členů jasně vymezeny. Děti jsou seznámeny se svými povinnostmi a právy i s požadavky, jaké jsou na ně kladeny. V rodině se připouští diskuse, přičemž děti respektují, že konečné rozhodnutí je záležitostí rodičů. Tresty jsou mírné, děti pocítují, že je rodiče mají stále rádi, i když nesplní jejich očekávání. Rodiče si uvědomují výchovný význam nápodoby a jdou dětem příkladem. V rodině je dobrá atmosféra vzájemného porozumění a pomoci. Rodina udržuje dobré mezigenerační vztahy a společenské vztahy. Takovéto pojetí výchovy mívá nejlepší výsledky.

3.3. Cíle a možnosti výchovy

Výchova člověka filosoficky vychází z chápání člověka jako ochránce přírody, kultury a odkazu předků. Zatímco školní vzdělání je orientováno scientisticky²⁴, domácí výchova by měla klást důraz na výchovu morální a humanistickou. V současné době se setkáváme ve sdělovacích prostředcích s agresivitou, bezohledností, neomezenou mocí peněz, a absencí morálních hodnot. Je proto nutný návrat k tradičním hodnotám humanity a lásky. Základním prostorem, pro tento proces je rodina. Je úkolem společnosti, aby poskytla rodinám pomoc tuto úlohu realizovat.

---

²⁴

V poslední době sílí snahy zavést i do školního vzdělávání humanistickou výchovu

Cílem výchovy by mělo být vychovat zralou osobnost, která se dokáže orientovat v současném světě i v sobě sama.

Výchova v rodině je v převážné části provozována spontánně, děti jsou vychovávány tím, že se podílejí na životě rodiny. Předpokladem je aby rodiče dobře zvládali své role a byli pro děti vzorem.

Další nezbytnou podmínkou úspěšné výchovy je kladný postoj k dítěti, dítě musí pociťovat, že je vítáno, milováno. Rodiče by si měli uvědomovat jedinečnost každého dítěte, respektovat jeho genetické předpoklady a neklást na ně nespílitelné požadavky. Dítě musí pociťovat, že je milováno, takové, jaké je.

Podstatnou podmínkou úspěšné výchovy je sdílení volného času. Často se stává, že rodiče jsou s dětmi spolu, ale ve skutečnosti každý sám. Rodiče sledují televizi, dítě školního věku (dnes již předškolního) si hraje hry na internetu. Alespoň část aktivit kdy je rodina pohromadě by měla být věnována takovým činnostem, při kterých dochází k vzájemné komunikaci a součinnosti – sport, hry. Všechny tyto činnosti probíhají v rodině spontánně.

V současné době stoupající náklady na bydlení a na materiální zajištění rodiny, což vede rodiče k tomu, že mají na děti stále méně času. Rodiče sice ve většině případů mají dítě rádi, ale nemají čas, aby mu to dávali najevo. Dítě potom hledá náhradní sociální prostředí, kde se mu dostává sociálního ocenění. V případě nevhodného chování dítěte, přičemž se nemusí jednat přímo o patologické chování, hledají rodiče pomoc odborníků a zkoumá se jeho genetický základ, možnost citové deprivace, funkčnost rodiny a další proměnné, které mohou být důvodem jeho chování. Často se zapomíná na prostou skutečnost „dítě bylo v nevhodnou dobu na nevhodném místě“. Je vědecky prokázaným faktem, že odolnost jedinců vůči vnějším vlivům je různá a závisí na struktuře osobnosti.²⁵ Možnosti rodinné výchovy jsou omezené, proto hlavním předpokladem úspěšné rodinné výchovy musí být vzájemná komunikace mezi členy rodiny, důvěra a láska.

Dítě v kterémkoli věku potřebuje mít vědomí, že je milováno a že má koho milovat. Rozhodující potom není, ani zda je rodina úplná, neúplná nebo doplněná.

---

²⁵ Nekonečný Milan, Základy psychologie., Akademie věd české republiky, Praha 2002. str. 549-558

3.4. Dílčí závěr

Výchova je sociální jev a významná součást procesu socializace. Výchova v rodině je realizována především spontánně, menší část záměrně. Výchovou jako záměrným působením na člověka se zabývá pedagogika a sociální pedagogika a obě disciplíny se zabývají i výchovou v rodině. Významným činitelem v rodinné výchově je vliv prostředí materiálního, psychosociálního i globálního. Nejefektivnějším výchovným stylem je styl demokratický. Negativem pro současnou rodinu je, že rodiče mají na děti stále méně času. Přestože rodiče děti milují, často jim neposkytují dostatečné emocionální zázemí. Snižuje se vzájemná komunikace mezi rodiči a dětmi a rodiče s dětmi tráví stále méně času. Děti hledají náhradu především ve vrstevnických skupinách, které mohou působit jak pozitivně, tak negativně. Tyto skutečnosti mohou méně odolné jedince dovést k problémovému až patologickému jednání. Nejdůležitějším předpokladem pro úspěšnou výchovu je, aby dítě vědělo, že je milováno a mělo koho milovat.

4. Úloha státu

4.1. Intervence státu

Rodina vždy podléhá legislativním normám a český stát má zájem na podpoře rodin s dětmi. Postupně se formulovala rodinná politika jako komplexní systém podpory rodin k posílení schopnosti plnit přirozené funkce. Jedná se o soubor opatření v oblasti institucionální, daňové, sociální, právní, vzdělávací, dopravní, azylové, imigrační. Podoba české rodinné politiky se formulovala postupně. V Evropě byly nejvýraznější čtyři různé modely státní kulturní politiky. U nás nejprve převažovaly snahy přejít na anglosaský model, který v duchu tradičního liberalismu považuje rodinu za privátní sféru, do níž stát zasahuje jen v případě, že rodina pomoc vyžaduje. Naším sociokulturním tradicím byl bližší model německý, podporující tradiční rodinu, preferující domácí péči o dítě do tří let. Francouzský model obsahoval opatření zajišťující profesionální uplatnění žen – matek pečujících o dítě. Skandinávský model kladl důraz na rovnost mužů a žen a právě z něj jsme později převzali otcovskou dovolenou. Dnes se náš systém rodinné politiky nejvíce blíží systému německému. V roce 2005 zpracovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí dokument „Národní koncepce rodinné politiky“, odpovídající evropským standardům v oblasti péče o rodinu a dítě.

Legislativa

Právní postavení dítěte v Česku je stanoveno především Úmluvou o právech dítěte, Listinou práv a svobod, Zákonem o rodině a Zákonem o sociálně právní ochraně dětí.

Problematiky dítěte a rodiny s ovšem dotýká řada dalších zákonů.²⁶

---

²⁶ www.psp.cz/cz/724

Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte je mezinárodní konvence stanovující občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Byla přijata valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 a ratifikovalo ji 193 států. V roce 1991 ji podepsala i tehdejší Československá federativní republika a po rozpadu federace se k ní přihlásila i nová Česká republika. Úmluva zavazuje zúčastněné státy dodržovat práva dětí zapracovaná do padesáti čtyř článků úmluvy. „Dětství má nárok na zvláštní péči a proto rodina jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho svých členů a zejména dětí musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti.

V zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí děti vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění.

Dítě musí být připraveno žít ve společnosti vlastním životem a vychováno v duchu ideálů vyhlášených v Chartě SN a to zejména v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a solidarity

Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány“.²⁷

Přijetí úmluvy o právech dítěte bylo velmi pokrokovým opatřením a na jejím základě se formuje jak legislativa, tak národní rodinná politika České republiky.

Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod, která je součástí Ústavy České republiky, věnuje v článku 32 pozornost dětem a rodině tak, že dává rodinu a rodičovství po ochranu zákona a dětem a mladistvím zaručuje zvláštní péči.²⁸

---

²⁷ www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf
²⁸ www.psp.cz/docs/laws/listina.html

Zákon o rodině č.94/1963 Sb.

Zákon o rodině upravuje vznik a zánik manželství, vztahy mezi rodiči a dětmi a výživné. Filosofii zákona je princip blaha dítěte, princip rovnosti subjektů rodinného práva a princip vzájemné pomoci. Zákon mimo jiné stanovuje odpovědnost obou rodičů za výchovu dítěte, i když nežijí v společné domácnosti a právo dítěte vyjadřovat se k rozhodnutím rodičů.

V případě, že rodiče nejsou oprávněni zastupovat zájmy dítěte zřizuje zákon o instituci opatrovníka, jíž je orgán sociálně právní ochrany dětí.

Opatření, jimiž se omezuje rodičovská zodpovědnost rodičů, může učinit jen soud.

Soud nebo orgán sociálně právní ochrany dětí může:

Napomenout vhodným způsobem nezletilého, jeho rodiče a osoby, které narušují jeho řádnou výchovu.

Stanovit nad nezletilým dohled a provádět jej ve spolupráci se školou a občanskými sdruženími v místě bydliště nebo na pracovišti.

Uložit nezletilému omezení, které zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a míst pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných²⁹

Zákon o sociálně právní ochraně dětí 359/1999 Sb.

Výjimečné postavení dětí upravuje Zákon o sociálně-právní ochraně dětí,³⁰ který vychází z výše uvedených dokumentů a nařizuje konkrétní opatření, jak sociálně-právní ochranu dětí realizovat v praxi.

Podle tohoto zákona se sociálně právní ochranou rozumí

- a) ochrana práva dětí na příznivý vývoj a řádnou výchovu
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění
- c) působení působící k obnovení narušených funkcí rodiny

---

²⁹ zakony.kurzy.cz/94-1963-zakon-o-rodine/

³⁰ zakony-online.cz/?149§g149=all

Zákon zřizuje Úřad pro mezinárodní právní ochranu dětí a sociálně právní orgány ochrany dětí, jimiž jsou

- a) krajské úřady
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností obecní úřady
- c) obecní úřady
- d) ministerstvo

Sociálně právní ochranu dětí dále zajišťují

- a) obce v samostatné působnosti
- b) kraje v samostatné působnosti
- c) komise pro sociálně právní ochranu dětí
- d) další právnické a fyzické osoby, kdouli výkonem sociálně právní ochran

Filosofií daného zákona je zájem a blaho dítěte.

Zákon vymezuje okruhy dětí, kterým náleží sociálně právní ochrana, a to jak ve vztahu k rodičům či jiným fyzickým osobám, kterým jsou děti svěřeny, tak ve vztahu k problémovým dětem.

Zákon zároveň určuje instituce, na které se mohou děti obrátit, v případě potřeby s žádostí o pomoc bez vědomí rodičů a obecnou ohlašovací povinnost pokud jsou narušovány zájmy dítěte.

Starosta obce s rozšířenou působností zřizuje podle tohoto zákona Komise sociálně právní ochrany dětí, tajemníkem komise je zaměstnanec obce. Komise rozhoduje:

- vydání pověření k výkonu státní správy v oblasti sociálně právní ochrany dítěte
- koordinaci výkonu státní správy při realizaci ochrany sociálně- právní ochrany dítěte

Členové komise podle zákona mají být: pedagogičtí pracovníci, psychologové, zdravotničtí pracovníci, zástupci občanských sdružení, církví a jiných právnických a fyzických osob. K jednání si potom komise může přizvat: rodiče, zástupce školy, soudce, zaměstnavatele nezletilého, zástupce občanských sdružení, zástupce policie a další.

V případě trestné činnosti nezletilých spolupracuje orgán sociálně právní ochrany dětí též s probační a mediační službou. Podle tohoto zákona mohou obce a kraje zřizovat:

- zařízení odborného poradenství pro péči o ohrožené děti
- zařízení sociálně výchovného poradenství
- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
- výchovně rekreační tábory pro děti
- zařízení pro výchovu v pěstounské péči

4.2. Spolupráce institucí

V posledních letech vyvstal požadavek na sjednocení postupu institucí zabývajících se problematikou ohrožených dětí a zlepšení péče o ohrožené děti v souladu s evropskými standardy. Výsledkem bylo přijetí Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na léta 2009-2011.³¹

Důraz je položen na zvýšení kvality a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, na stanovení standardů kvality péče, na systém celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků, síťování služeb, sjednocení postupu všech zainteresovaných složek při řešení konkrétní situace dítěte. Velký důraz dává plán na prevenci, jak primární a sekundární a na mezioborový přístup při řešení problematiky ohroženého dítěte. Důraz klade na kvalitu orgánů sociálně – právní ochrany dětí, což v praxi na vzdělané morálně vyspělé a empatické sociální pracovníky. V své studii se nezabývám případy, kdy dítě musí být svěřeno do náhradní výchovy, ale případy, kdy je hlavním zájmem, aby dítě mohlo nadále žít v přirozeném prostředí rodiny.

---

³¹ www.mpsv.cz/files/clanky/7710/Narodni_akcni_plan.pdf

V případě problémového dítěte musí být stanoven individuální plán, který vychází z konkrétních potřeb a situace dítěte a jeho rodiny, respektující jeho osobnost a stanovující důvody, které je vedly k problémovému /případně patologickému/ chování. Kvalifikovaný přístup zajišťují sociální pracovníci, jako koordinátoři případových konferencí, za účasti odborníků – pedagogů, psychologů, občanských sdružení, policie, soudů a státních zástupců, případě trestného činu dítěte probační a mediační služby. Individuální plán potom reaguje na jejich doporučení a stanovuje opatření, kterými má být ve spolupráci s rodiči zamezeno problémovému chování dítěte a zároveň stanoven systém jejich kontroly.

Cílem všech opatření musí být obnovení přirozených funkcí rodiny a pozitivní formování osobnosti dítěte, za pomoci poradenských a psychologických center.

4.3. Dílčí závěr

Rodinná politika představuje komplexní systém podpory rodin k posílení schopnosti plnit přirozené funkce. Jedná se o soubor opatření v oblasti institucionální, daňové, sociální, právní, vzdělávací, dopravní, azylové, imigrační V legislativní oblasti jsou základními dokumenty upravující postavení dítěte: Úmluva o právech dítěte, Listina základních práv a svobod, Zákon o rodině, Zákon o sociálně právní ochraně dětí.

V roce 2009 přijala vláda Národní akční plán transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti na léta 2009-2011. Jeho filosofií je zkvalitnění péče o ohrožené děti a to především profesionalizací a mezioborovým přístupem v sociální práci, jakož i systémem celoživotního vzdělávání sociálních pracovníků tak, aby dokázali využívat nejnovějších poznatků a moderních metod společenských věd.

5. Případové studie

V bakalářské práci jsou uvedeny konkrétní případy, řešené na úseku sociálně právní ochrany dětí. Ve všech třech případech se na vzniku problémů dětí podílí především rodinné prostředí, výchova v rodině a postoje rodičů. Děti mnohdy nemají v rodině pevné zázemí, rodiče jim neposkytují dostatek jistoty a opory.

5.1. Radim - rodina úplná

Radim se dostal do péče orgánu sociálně právní ochrany dětí z důvodu hlášení školy o nevhodném chování žáka. V té době chodil Radim do druhé třídy základní školy. Škola uvádí, že jeho chování je od počátku školní docházky problémové, ubližuje spolužákům, bere jim pomůcky, je neukázněný při výuce, konfliktní. Tyto prohřešky byly dosud řešeny s rodiči. V poslední době měl u sebe žák velké částky peněz, za něž kupoval dětem cukrovinky. V pohovoru s rodiči bylo zjištěno, že peníze vzal doma. Došlo i ke krádeži peněz ve škole, kterou řešila policie.

Téměř ve stejné době se na sociální odbor dostavil otec Radima. Uvádí: matka mých dětí, Radima – 9 let a Michala – 11 let, často opouští domácnost a nechává děti samotné doma. Je si jista, že až přijdu z práce, o děti se postarám. Já jsem pracovně dost vytížen, domů se vracím často až večer. Manželka je přesvědčená, že děti už jsou dost velké, aby se o sebe dokázaly samy postarat. Svůj volný čas tráví matka s přítelem, nebo se věnuje své vlastní osobě. Chce si vytvořit svůj osobní a duševní život. Změnila úhel pohledu na naše společné soužití, které se jí stalo stereotypem. Má představu, že na sobě bude pracovat a svůj osobní život zkvalitní. Já ji docela chápu, ale nelíbí se mi, že to má negativní dopad na děti a je to na jejich úkor. Změnila svoje chování ke mně i k dětem a vnesla do našeho života naprostý zmatek. Se starším synem problémy nejsou, situaci v rodině zvládá celkem dobře, má svoje zájmy, je poměrně samostatný a dobře se učí. Mladší Radim ale vyžaduje soustavnou péči. Má problémy ve škole, je dyslektik a dysgrafik. Jeho školní přípravě věnuje matka minimum času. Synovi se učit nechce, proto je nutný soustavný dohled nad jeho přípravou. Já se mu věnuji, pokud mi to čas dovolí, ale matka nad ním téměř rezignovala. Dokonce si nechala od Radima podepsat prohlášení. Otec předkládá dokument, kde je napsáno: Jelikož nepovažuji za nutné se

učit a připravovat se do školy a protože se mě učit nechce, tímto prohlašuji, že nikdy nebudu vyčítat svým rodičům, že mě nenutili se učit. Je to moje rozhodnutí.

Podpis: Radim

Svěděk: bratr Michal

Datum:

Rodičům byla doporučena manželská poradna. Vzhledem k výchovným problémům Radima bylo doporučeno navštívit pedagogicko-psychologickou poradnu, věnovat synovi zvýšenou péči a zajistit mu volnočasové aktivity.

Vztah mezi rodiči se časem urovnal. S Radimem začali docházet k dětskému psychologovi. Byly zjištěny poruchy učení. V Radimově chování však nenastaly změny k lepšímu, problémy ve škole a ve vztazích se spolužáky setrvávají. Množí se krádeže, které šetří policie. Matka si stěžuje, že Radim neposlouchá, doma nic nedělá, je na ni drzý, už neví, co sním. Na základě dohody školy a rodičů nastoupil Radim ve druhé třídě dvouměsíční dobrovolný pobyt ve středisku výchovné péče. Po návratu bylo patrné krátkodobé zlepšení ve škole, ale časem se situace dostala do stejných kolejí. Rodiče si chodí na sociální odbor stěžovat, že Radim je nezvladatelný, nevychovatelný, nikoho nerespektuje, jenom se toulá po venku. Naše nabídka volnočasových aktivit pro Radima se mívá účinkem. Matka se domnívá, že je to pro ně příliš finančně i časově zatěžující a že to stejně nemá smysl. Rodičům je nabídnuto zajištění bezplatného volnočasového programu pro děti „Pět P“. Otec má na řešení problému aspoň částečný zájem. Matka požaduje řešení „problému s Radimem“, chce mít už konečně klid. Není však ochotna řešit „problémy svého syna“.

Radim je v páté třídě, problémy setrvávají. Rodiče umísťují syna opakovaně do střediska výchovné péče pro děti a mládež. Po návratu je vždy patrné zlepšení ve výuce a v chování. Ale po čase se opět objevují drobné krádeže a v projevu se zvyšuje agrese. Dětem ve škole ubližuje, těžko se přizpůsobuje režimu třídy, mezi spolužáky je neoblíbený. Pohovory s Radimem na sociálním odboru probíhají stále podobně. Nedokáže svoje chování vysvětlit, mluví tiše, téměř neslyšně. Stěžuje si na problémy s matkou, která na něj údajně pořád křičí a něco mu přikazuje. Domnívá se, že matka má ráda jen staršího bratra, který se dobře učí, nikam nechodí a celé dny tráví u počítače. Matka mu od mala dává najevo, jak je špatný a neschopný a nic se jí nelíbí. U Radima je znát emoční oploštělost, nemá důvod se chovat lépe, zjevně trpí pocitem

méněcennosti a nedostatkem lásky ze strany a matky. Tyto pocity zřejmě kompenzuje negativními projevy a agresí.

Radim je v péči psychiatra, z jehož zprávy vyplývá, že je pasivní, špatně navazuje kontakt, přestupky přiznává zcela bez pocitu viny. Jeho vývoj je disharmonický, neuznává autority, je egocentricky zaměřený, bez empatie. Dg.: Poruchy chování a projevy disharmonického vývoje osobnosti. Psychiatrická léčba není indikována, psychiatr doporučuje déletrvajícím pobyt ve výchovném ústavu. Rodiče s návrhem souhlasí. Z hlediska orgánu péče o dítě se však ústavní výchova nejeví jako optimální řešení.

Vzhledem opakujícím se problémům ve škole, nastupuje Radim na žádost rodičů další diagnostický pobyt ve výchovném ústavu.

V září nastoupil Radim do šesté třídy, nedokázal se začlenit do kolektivu, je opět hrubý a agresivní. V poslední době se dopouští záškoláctví. Rodiče při pohovoru opakovaně obviňují instituce, školu, OSPOD, výchovná a zdravotnická zařízení, že nejsou schopny vyřešit problém s jejich synem. Uvažují o umístění Radima do výchovného ústavu, aby konečně měli klid. Navrhujeme umístění Radima na internátní pobyt ve středisku výchovné péče Help Me, kam nakonec po dohodě s rodiči a školou nastoupil. Jedná se už o čtvrtý pobyt ve středisku výchovné péče. Radimova adaptace na internátní pobyt byla zcela bezproblémová. Snaží se o navázání vztahů, je vstřícný k dospělým, bez známek vzdoru. Na jeho chování zřejmě měla vliv i obava z umístění ve výchovném ústavu. Postupně se však chování opět zhoršuje, hrozí podmíněčné vyloučení ze střediska. Byla započata psychiatrická léčba medikamenty. Situace se zlepšila, Radim byl celkem uspokojivě schopen řešit konflikty s ostatními dětmi. V Radimově chování došlo k výrazným pozitivním změnám, ke zlepšení úrovně komunikace s okolím. Díky péči psychologa došlo k posílení žádoucích adaptačních mechanismů a nárůstu sebevědomí. Radim byl dobře chopen fungovat jako samostatná jednotka. Po dohodě s rodiči ukončil Radim internátní pobyt a dochází pouze do stacionáře. Opět došlo k rapidnímu zhoršení a ztrátě motivace. Další pobyt byl střediskem shledán jako neefektivní a docházka do stacionáře byla ukončena.

I po ukončení docházky je Radim nadále veden v psychologické ambulanci. Ze zprávy psychologa vyplývá, že práce s Radimem je ovlivněna nízkou motivací, své problémy se snaží zastírat. Příčinu svých problémů vidí především v matce, bratrovi, spolužácích a učitelích. Vzhledem k nízkému sebevědomí se snaží být vnímán za každou cenu pozitivně, volí lež, nebo zkreslování informací, aby dosáhl kýženého ocenění. Samostatná docházka do ambulance se psychologovi jeví jako neefektivní, protože nedokáže dostatečně suplovat podporu ze strany nejbližšího okolí Radima.

Na žádost otce je Radim převeden do psychologické péče jiného lékaře. Hodnocení Radima je velmi podobné. Není schopen autokritiky, je bez nadhledu, není schopen vidět věci reálně v širších souvislostech. Palčivým tématem je jeho vztah k oběma rodičům, zejména k matce. Zvláště protěžování staršího bratra matkou je pro Radima zraňující. Důležitá je v současné době spolupráce psychologa s otcem, který se jeví ochotnější Radimovi pomoci a se základní školou.

Prognóza psychologa:

Vzhledem k dosavadní intenzivní psychologické i psychiatrické péči, která nezanechává trvalejší efekt, není prognóza příliš optimistická. Radimovy problémy mají prokazatelnou vazbu na rodinné prostředí. Problematickou osobou se jeví především matka. Rodina neprojevuje dostatečný zájem zajistit Radimovi adekvátní trávení volného času a dostatečnou systematickou kontrolu. V prostředí střediska výchovné péče došlo vždy k určitým pozitivním změnám, což svědčí o tom, že při systematickém vedení v rodině by byl Radim schopen dosáhnout určitých osobnostních změn.

Rodiče jsou vyučeni, oba pracují, rodina má průměrné materiální zabezpečení.

5.2. Monika - rodina doplněná

Rodiče Moniky – 13 let a Adélky - 9 let se rozvedli před čtyřmi lety. Na věcech, jako je styk, výživné a jiné se byli schopni dohodnout. Děvčata byla svěřena do péče matky. Žijí ve společné domácnosti s matkou jejím partnerem a tříletým nevlastním bratrem. Vztahy dětí s otcem a širší rodinou se jeví jako bezproblémové, navštěvovali se každý druhý víkend.

Asi před rokem se matka nepohodla se se svojí matkou, babičkou dětí a přerušily veškeré vztahy. Důvodem sporu byly peníze a majetek ze společného podnikání. Děti byly zvyklé trávit s babičkou hodně času, nyní jim matka zakázala se s ní stýkat a jakkoliv komunikovat. Dokonce Monice z toho důvodu odebrala mobil. Monika však byla s babičkou tajně v kontaktu přes internet. Stejně tak matka zakázala dětem stýkat se s širší rodinou babičky, což děvčata těžce nesla. Situace se vyhrtila ve chvíli, kdy se Monika tajně domluvila s babičkou, že se k ní na čas odstěhuje. Babička Moniku chtěla odvézt, matka však zasáhla a skutečnost ohlásila policii jako únos. Babička naopak podala na policii hlášení, že matka Moniku dlouhodobě fyzicky a psychicky týrá. Matka i babička o sobě navzájem mluví hanlivě v přítomnosti dětí, jedna druhou obviňuje ze špatného působení na děti.

V té době se vyostřily i vztahy mezi matkou a otcem, který se postavil na stranu babičky. Matka má snahu omezit i styk otce a dětí, má pocit, že se tím rozbíjí její nová rodina. Situace zasahuje především starší Moniku, kterou matka i babička do řešení svých problémů vtahují.

Otec naopak požaduje styk s dětmi rozšířit a řešit situaci prostřednictvím orgánu sociálně právní pomoci dětí.

Z pohovoru s Monikou vyplývá, že je z této situace velmi nešťastná. Má ráda všechny zúčastněné, neví jak se zachovat, chtěla by vyhovět všem. Z tohoto důvodu je často nucena jedné, nebo druhé straně lhát, nebo některé věci zamlčovat a zkreslovat, což je pro ni velice zátěžové.

Z pohovorů a šetření v domácnosti vyplývá, že péče ze strany matky je řádná, dětem se věnuje, podporuje jejich volnočasové aktivity, jako je sport, tanec, příroda. Preferuje přísnější výchovu, děti mají většinou předem stanovený rozvrh dne, musí doma pomáhat. Péči a výchově matky nelze co vytknout, i když je možná citově chladnější.

Zdá se, že i babička má o děti opravdový zájem, ale z jejího jednání je patrné, že se snaží dělat matce naschvály, kupuje dětem dražší oblečení a hračky, nabízí jim pobyt u moře. Toto se matce nelíbí a má pocit, že babička si děti kupuje.

Otec poukazuje, že děti u matky citově strádají, chce se s nimi týkat častěji a požaduje na sociálním odboru řešení. Matka má naopak pocit, že sociálně právní ochrana dětí musí posilovat vztahy uvnitř její nové rodiny a styk s otcem omezit. Babička poukazuje na nedostatky v domácnosti matky a požaduje na kontroly ze strany sociálních pracovníků.

Děti mají zdravý citový vztah k matce otci babičce i celé širší rodině. Se všemi se chtějí stýkat co nejvíce. Mají kladný vztah i k partnerovi matky a k mladšímu sourozenci. Situace je velmi stresující zejména pro starší Moniku, s kterou dospělí svoje stanoviska řeší. Monika je šikovná vnímavá a na svůj věk velice rozumná. Prozatím tuto zátěž zvládá, pokud si neví rady, přijde se poradit na sociální odbor.

Také všichni dospělí mají k dětem silný citový vztah, mají je rádi a každý z nich jedná „v zájmu dětí“. Svým odlišným postojem, nechotou se dohodnout a dá se říct i sobectvím však situaci dětí velmi komplikují.

Lze říct, že všichni zúčastnění mají dobré výchovné předpoklady, opravdový citový vztah k dětem a dobré materiální zázemí. Otec má vysokoškolské vzdělání pedagogického směru, matka a babička mají vzdělání středoškolské.

5.3. Martin – rodina neúplná

Rodiče Martina absolvovali vleklý a problematický rozvod / vzájemné osočování, údajná nevěra a psychické týrání ze strany otce, psychické problémy na straně matky /. Syn ve věku 13 let se stával účastníkem hádek rodičů, matka ho do veškerých problémů vtahovala stylem: „, Teď vidíš, jaký tatínek je, tahá se s ženskou, chce nás o všechno obrát, kašle na nás, nikdy o tebe neměl zájem, atd. Syn se zcela ztotožnil s matkou, postavil se na její stranu, otce zcela odmítal. Na matku je silně fixovaný.

Matka s Martinem se odstěhovala do nového bytu. Syna nastoupil do jiné školy. Matka se na syna velice upnula, řešila s ním veškeré problémy. Se synem trávila veškerý volný čas, jezdili spolu na výlety, do kina, přihlásila ho do zájmových kroužků. Často mu připomínala, co všechno pro něho dělá, jak se mu věnuje.

Otec syna párkrát kontaktoval telefonicky, ale za dva roky ho nikdy nenavštívil. Zdůvodňoval to tím, že syn mu ani nebere mobil, tak se ho přece nebude doprošovat.

Při pohovoru Martin uvádí, že otec mu nechybí, nechce se s ním stýkat ani mluvit, protože otec o něho stejně nikdy neměl zájem. Domnívám se, že jeho pocit je částečně oprávněný.

Asi po dvou letech matka začala docházet na sociální odbor. Stěžovala si, že syn ji přestává respektovat, je negativistický, odmítá chodit do kroužků a všechny její snahy bojkotuje. Dokonce 2x nebyl ve škole. Matka se chová hystericky, většinou křičí, že už nemá sílu o syna pečovat, když ji neposlouchá. Požaduje konzultace ve středisku výchovné péče.

Martin chodí prvním rokem na gymnázium, dobře se učí, škola ho hodnotí jako dobrého, slušného studenta.

Při pohovoru na sociálním odboru Martin uvádí, že škola ho baví a chodí tam rád, ale párkrát zaspal, tak už ten den nešel. Vadí mu, že matka na něho pořád křičí, že z něho nic nebude a že mu všechno vyčítá. Když něco zapomene udělat, nebo to neudělá okamžitě, matka začne zvyšovat hlas a on pak na ni taky. Ví, že je to špatně a je spíš

naštvaný na sebe, že něco neudělal. Domnívá, se že se nic mimořádného neděje, ale nebude přece pořád dělat jen to, co chce matka. Působí klidně a rozumně.

Matce bylo doporučeno, aby se na syna tolik neupínala a více respektovala jeho zájmy. Je ve věku, kdy děti rodičovskou autoritu odmítají, mají potřebu vzdoru a prosazování svých názorů.

Matka takový názor odmítá, uvádí, že vše dělá pro synovo dobro, aby měl patřičné vzdělání, smysl pro zodpovědnost atd.

Po čase se situace opakuje, matka požaduje umístění syna ve středisku výchovné péče, což orgán sociálně právní ochrany dětí nepovažuje za nutné. Martin uvádí, že ho matka pořád kontroluje, něco po něm neustále vyžaduje a stále mu něco vyčítá. Ze správy psychologa vyplývá, že matka na syna klade přílišné nároky.

Matka si svým způsobem ze syna udělala partnera a chová se k němu jako v minulosti k otci - výčitky, obviňování. Cítí se uražená a dotčená, že po tom všem, co pro syna udělala, jí to takhle splácí. Reaguje nepřiměřeně, stylem: „Když se ti u mě nelíbí, tak si běž k tatínkovi.“

Před dvěma měsíci Martin bez jakékoliv předešlé domluvy odjel k otci. S matkou nekomunikuje.

Současný postoj matky: „Když si myslí, že u tatínka se bude mít lépe, tak ať si tam zůstane. Však on pozná, jaký otec je.“

Oba rodiče mají středoškolské vzdělání, otec má nadprůměrné příjmy.

Závěr:

Bakalářská práce je zaměřena především na vztah rodinné výchovy a výchovných problémů.

Evropská rodina prošla dějinným vývojem, ve kterém v 20. století došlo k zásadním změnám. Změnilo postavení dítěte, které se stalo nejvyšší hodnotou, jak pro vlastní rodiče, tak pro širší rodinu i celou společnost. Žena se stala pro muže rovnocennou partnerkou, která není materiálně závislá na manželství. Dnešní rodina je většinou pouze dvougenerační, společná domácnost s prarodiči či dalšími příbuznými je výjimkou. Democratizace vztahů mezi manželi je jedním z důvodů nárůstu rozvodů, což je trend, který zřejmě nejde zastavit. Je proto nutné hledat mechanismy, jak zajistit fungování rodin, jak úplných, tak neúplných, či doplněných a umožnit, aby se v případě rozvodu mohli na výchově podílet oba rodiče. Zároveň je žádoucí, aby rodina měla dobré společenské vztahy a dostatečnou sociální síť.

Dnešní rodiče usilují zejména o co nejlepší materiální zabezpečení domácnosti i dětí a čas, který rodiče tráví s dětmi, se neustále zkracuje. I v době, kdy jsou rodiče s dětmi pohromadě, dochází mezi nimi k minimální komunikaci. Dítě často nepociťuje v rodině dostatek emocionálního zázemí, ale ani dostatek zájmu a hledá je jinde, především ve skupinách vrstevníků. Tyto mohou působit jak pozitivně, tak negativně a nemusí to být skupiny se závadovým chováním na první pohled. Dítě geneticky disponované k menší odolnosti vůči vlivům prostředí, potom může snadno přijmout hodnoty vrstevnické skupiny, které mohou vést k problémovému až patologickému jednání. Rodiče často včas nezaznamenají změny v chování dítěte – smutek, uzavřenost, agresivitu.

V praktické části bakalářské práce jsou uvedeny tři případové studie, které jsem řešila jako pracovnice orgánu sociálně – právní ochrany dětí. Z uvedených studií i z dalších praktických zkušeností vyplývá, že se nejedná pouze o problémové chování dítěte, které je dáno strukturou jeho osobnosti, ale že jsou nějakým způsobem narušeny rodinné vazby a funkce rodiny, Jak důležitý a mnohdy zásadní vliv má na chování a sociální vývoj dítěte rodinná výchova. V řadě případů, se kterými se setkávám ve své praxi, se ukazuje, že v pozadí veškerých problémů, které děti mají, je narušená vazba mezi dětmi a rodiči.

Rodiče často nedokážou naplnit svoje rodičovské role, moudrého milujícího otce a chápavé milující matky. Před dětmi ventilují svoje problémy manželské, profesní, finanční. Dítě ztrácí pocit jistoty, chybí mu opora a naděje do budoucnosti. Děti mnohdy nemají v rodičích autority, kterým by mohli věřit. Rodiče často nejsou dostatečně důslední, neurčí dětem „mantinely“ a děti zároveň nemají v rodičích autoritu, která se jich zastane v případě příkoří zvenčí. Odolnost jednotlivých dětských osobností vůči těmto vlivům je rozdílná. Poměry, ze kterých jedno dítě vyjde bez problémů, druhé poznamená na celý život.

Aby výchova byla přiměřená, vyžaduje hodně trpělivosti, času, lásky a porozumění a není vždy ve schopnostech a možnostech rodičů obstát bez pomoci společnosti. Proto je velmi důležitá spolupráce s odborníky poradenských služeb, zdravotnických a pedagogických zařízení a v neposlední řadě a orgánem sociálně právní ochrany dětí.

Abychom vychovali děti, musíme vychovat především rodiče.

„To, že máte děti, z vás neudělá o nic více rodiče, než to že vlastníte piáno, z vás udělá pianistu“

Michael Levine

Resumé

Bakalářská práce se zabývá rodinou, výchovou v rodině a výchovnými problémy. Poukazuje, jak zásadní vliv má rodina, rodinné prostředí a rodinná výchova na utváření osobnosti dítěte, na jeho chování a sociální vývoj. Snaží se upozornit na souvislost chyb, kterých se rodiče ve výchově dopouštějí a vzniku citové deprivace, poruchového a patologického chování dětí.

V první kapitole teoretické části se práce zabývá historií rodiny, rodinou současnou a vlivem společnosti na funkci rodiny. Rodina prošla dějinným vývojem a zejména ve 20. století došlo k zásadním změnám v postavení rodiny a dítěte ve společnosti.

Druhá část se věnuje vlivu rodiny a rodinného prostředí na rozvoj osobnosti dítěte. Vymezuje pojmy jako rodina, rodičovské vzory, osobnost dítěte, patologické jevy a citová deprivace.

Třetí část se zabývá výchovou v rodině, výchovnými styly a jejich důsledky. K poruchám chování dětí dochází především v důsledku chybné výchovy. Následkem bývá citové strádání, poruchy sebehodnocení a celková osobnostní bezradnost dítěte. Nelze však říct, že výchova je jediným činitelem, který ovlivňuje vývoj jedince. Důležitou roli hraje genetická dispozice, osobnost, okolní vlivy, kamarádi, škola, masmédiá. Rodinná výchova má však vliv zásadní. Správným výchovným přístupem a působením minimalizuje vznik negativních projevů, které by se v opačném případě mohly rozvinout.

Čtvrtá část je věnována roli a postavení státu ve věcech rodiny, vlivu a působení státních institucí na rodinu. Utváření podmínek a dostatečné sociální sítě, nejen pro rodiny nějakým způsobem narušené, ale i pro rodiny funkční.

V praktické části bakalářské práce jsou uvedeny tři případy odborné praxe, řešené na úseku sociálně právní ochrany dětí. Ve všech třech případech se na vzniku problémů dětí podílí především rodinné prostředí, výchova v rodině a postoje rodičů.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá problematikou výchovy a výchovných problémů. Cílem je nejen jejich popis, ale i naznačení příčin a zdrojů. Je zaměřena na rodinu, rodinnou výchovu, výchovné problémy a patologické jevy. Popisuje výchovné styly, jejich důsledky a chyby ve výchově. V praktické části jsou uvedeny případové studie, které poukazují na zásadní vliv rodiny, rodinného prostředí a výchovy na osobnost jedince.

Klíčová slova

Rodina, rodiče, dítě, prostředí, výchova, výchovné styly, výchovné problémy, patologické jevy

Annotation

The thesis is considering the questions of education a educational problems. The target is not just the description but indication of reasons and pathological phenomenons. There are describing the educational styles and consequences and educational defects as well. In practise part of the thesis are introduced case studies which show fundamental influence of the family and family enviroment and education for personality of an individual.

Keywords

Family, parent, child, environment, education, educational styles, the educational problems, pathologies

Literatura:

- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí
- Čáp, J., Mareš, J. Psychologie pro učitele. SPN, Praha:Portál, 2007.
- Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. Praha:Portál, 2008.
- Kraus, B. a kol. Člověk – prostředí – výchova. Brno: PAIDO, 2001.
- Kučerová, S. Člověk - hodnoty – výchova. Prešov: Mana Con, 1996.
- Lenderová, M. K hříchu i modlitbě. Praha: Mladá fronta, 1999.
- Matějček, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 1986
- Matějček, Z., Dytrych, Z. Nevlastní rodiče a nevlastní děti. Praha: Grada Publishing, 1999.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. Děti, rodina a stres. Praha: galén, 1994.
- Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 2003.
- Mazánková, L., Typologie výchovných potíží. Brno: IMS, 2007
- Sobotková, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001.
- Utrio Kaari, Dcery Eviny, nakladatelství Hejkal, Havlíčkův Brod 1994
- Vágnerová, M., Vývojová psychologie I. Karolinum, 2005.
- Sociologický slovník
- www.psp.cz
- www.zakony-online.cz
- www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf
- www.mpsv.cz/files/clanky/7710/Narodni_akcni_plan.pdf
- www.psp.cz/docs/laws/listina.html